

Фото Георгія Лук'янчука

Учасники громадських урочистостей біля меморіального пам'ятника Героям Крут на Аскольдовій Могилі, 29 січня 2021 р.

Незбагненна річ із правописом

Іван ЮЩУК,
професор, заслужений діяч науки і техніки України

І в природі, і в суспільстві часом трапляються речі, які не можна збагнути. На землі відбувається глобальне потепління. І ніхто не може сказати чому. Дехто вважає, що таке стається перед наступним обледенінням. Нема на те ради, стихійне лихо.

Здавалося б, у мовному питанні все йде своїм порядком, хоч і натужно. 22 травня 2019 року Кабінет Міністрів України ухвалив постанову за № 437:

“З метою забезпечення конституційних положень про державний статус української мови та уніфікації вживання правописних норм Кабінет Міністрів України постановляє:

1. Погодитися з пропозицією Міністерства освіти і науки та Національної академії наук щодо схвалення Українського правопису в новій редакції, розробленій Українською національною комісією з питань правопису.

2. Визнати таким, що втратив чинність, пункт 1 постанови Кабінету Міністрів України від 8 червня 1992 р. № 309 “Питання українського правопису” (ЗП України, 1992 р., № 6, ст. 145).

3. Міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській і Севастопольській міським державним адміністраціям сприяти використанню в новій редакції Українського правопису в діловодстві, освіті, видавничій справі, сфері телебачення і радіомовлення, інших сферах суспільного життя”.

Кабінет Міністрів своєю ухвалою висловив довіру компетентності Національ-

ної академії наук і Міністерства освіти й науки — це нормальне ставлення держави до таких авторитетних установ. Але...

Притяма, 5 червня 2019 року адвокат від імені семикласниці подає позов на це рішення Кабінету Міністрів, вимагаючи скасувати правопис. Чи ж семикласниця встигла прочитати правопис у новій редакції і чи взагалі читала його? Фінальний текст правопису було опубліковано на офіційних сайтах Міністерства освіти і науки та Національної академії наук 3 червня 2019 року. Дивовижна оперативність!

27 червня 2019 року в засобах масової інформації вже з'являється повідомлення: “На новий український правопис подали до суду. Сьогодні відбулося перше слухання. Позивачка — 12-річна мешканка Херсона. Відповідач — Кабмін. Вони подолали майже 600 кілометрів. З Херсона до Києва сім'я Піргасів приїхала на перше засідання у справі оскарження нового українського правопису. Позивачка — семикласниця Юлія — вимагає повернення до попередньої редакції”. Її аргумент: “Мене вразило те, що вони так просто змінили нашу чудову мову на якесь посміховисько, це не сучасно зовсім”. Наскільки ширі були її слова, свідчить така інформація: “Щоправда, під час інтерв'ю їй не завжди вдається підбрати українські слова”.

Попередня редакція правопису — це трохи підправлений правопис 1992 року, який до того (редакції 1933, 1946, 1960 років) неухильно наближували до російської мови і псували.

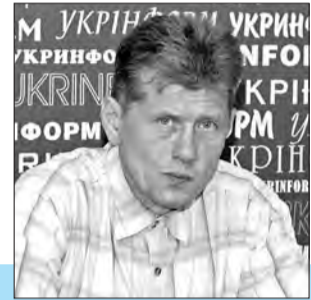
Правопис 1992 року, і без того, вимагав уже перегляду. В усьому, що використовують тривалий час, накопичуються помилки. Та й знання про мову, її закономірності з часом удосконалюються. Чи

не тому й Конституція України вимагає обирати президента не більше як на два терміни підряд, щоб не повторювалися ті самі помилки?

Тож у правопис 1992 року, повернення якого вимагала семикласниця, щедро перейшли недогляди й перекручення попередніх видань. Відразу в першому параграфі читаємо: “У деяких словах на місці **о** перед постійно наголошеним **а** (**я**) маємо у вимові й на письмі **а**: ... *калач, кажан, качан...*” і т. д. Насправді ж: *калачі, кажани, качани* — наголос не постійний. У списку слів іншомовного походження слово *панно* (живописний або скульптурний твір для оздоблення стін чи стелі) було підмінене словом *панна*. Родовому відмінку множини іменника *сім'я* було приписано закінчення *-ей*, хоч у формі *сімей* насправді нульове закінчення. У формулюванні в § 30, пункт 3 трапилося відразу чотири неточності: “Через дефіс пишуться: а) складні прислівники, утворені від прикметників і займенників за допомогою прийменника **по** та закінчення **-ому** або **(-к)и**: *по-батьківському... по-батьківськи...*”. По-перше, ці прислівники мають одну основу, отже, вони не складні, а прості; по-друге, **по** в них префікс, а не прийменник (це колишній прийменник); по-третє, **-ому** — суфікс, а не закінчення (це колишнє закінчення); по-четверте, подібні прислівники є не лише на **(-к)и**, й на **(-чи)** (*по-заячи*), **(-жи)** (*по-ведмежи*). Або таке положення в примітці 1 до § 55: “Деякі іменники чол. роду мають і нульове закінчення: ... *татів (tat)*...” Так само можна стверджувати, що можливі форми *батьків* і *батьк*! Такого в українській мові нема й бути не може!

Закінчення на стор. 4

СЕРГІЙ МЕЛЬНИЧУК

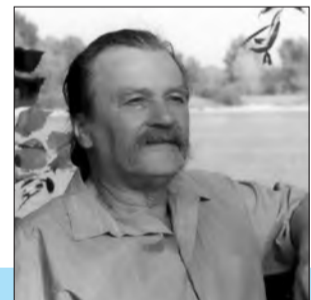
5

В'ЯЧЕСЛАВ АРТЮХ

6

ДМИТРО ЧЕРЕДНИЧЕНКО

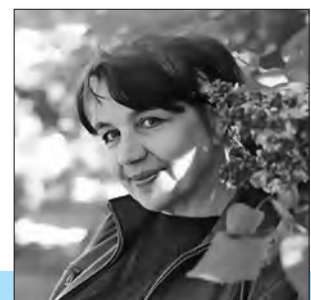
8

АННА СТОЛЯРОВА

11

АНТОНІНА ЦАРУК

14

“І сьогодні, як і сто три роки тому, ординські зграї топчуть українську землю не лише в Криму чи на сході, але й усередині України”.

Павло МОВЧАН,
голова ВУТ “Просвіта” ім. Тараса Шевченка:

— Великий наш політик і поет Євген Маланюк у 1941 році видрукував свою відому працю, яка називається “Крути. Народина нового українця”. Напередодні великих потрясінь він робив певні застереження для української нації.

Чому Маланюк обрав саме temu Крут? Про це можна легко дізнатися, коли ми прочитаємо його брошуру. На жаль, цього року ми не змогли зробити її додатковий наклад, як це робили для “Бібліотеки воїна”, яку видаємо для воїнів, що на передовій, курсантів, богунців. Ця праця має величезне значення не тільки тому, що вона зав’язана на цю дату, в якій народився справді новий українець.

Саме тому відроджена “Просвіта” домоглася, аби День Героїв Крут став національною, державною датою. Відповідний указ президента був підписаний 15 січня 2007 року.

Маланюк каже про те, що люди 1917-1918 року, які взяли очолювати українську державу, жили XVII-XVIII сторіччями з комплексами малоросійства, комплексами такого собі імперського підпорядкування, мислили тільки категоріями свого сегменту національного в імперії: “Це стільки часу треба було потратити на те, щоб виплодити лише 4 універсали”.

Тиждень тому ми збиралися і відзначали День Соборності, говорили про його важливість. Але не менш важливою є подія, яка відбулася 29 січня. Тоді, коли вже українська держава, яка набирала всіх формальних ознак свого існування, повинна була бути ще й визнаною світом. Берестейські угоди, які вели нас до самоутвердження, показали, що якби не було того, що сталося під Крутами, не було б і того, що сталося потім. Не було б ні військового опору, не було б тієї жертвовності молоді крові, що була пролита під Крутами.

І сьогодні, як і сто три роки тому, ординські зграї топчуть українську землю не лише в Криму чи на сході, але й усередині України. Бо те, що відбувається в політичному полі, і всередині української держави, коли скасовують “Правопис”, піддають сумніву “Закон про українську мову”, коли піддають сумніву всі національні засади, не можна залишати без відповіді. Саме сьогодні ординці роблять набіги в інформаційному полі та намагаються зачепити все, що працювало ціле сторіччя: не має значення в якому форматі, в якому місті — чи в Торонто, чи в Чикаго, чи у Вінніпезі. Чи було це за часів Дру-

Крути: історія і сучасна українська реальність

29 січня з нагоди відзначення 103-ї річниці подвигу Героїв Крут Всеукраїнським товариством “Просвіта” імені Тараса Шевченка було організовано і проведено круглий стіл у форматі онлайн. Пропонуємо увазі читачів “СП” головне з виступів учасників круглого столу.

гої світової війни в лавах УПА, чи зусиллями дисидентів, які продовжили справу національного порятунку України.

День Соборності. День Крут. Якщо ці сакральні події і сакральні дати не відзначаються в державі на належному рівні, то ми розуміємо, що нам треба робити. Нам треба сьогодні бути мобілізованими, як ніколи. Це мобілізація на національну справу, бо хто сьогодні рятуватиме саму Україну? Адже було пролито кров не тільки під Крутами. Це був початок кровопускання з національного організму. Потім були Голодомори 1922-го, 1933-го і 1947-го років, витолочення всієї України, особливо Західної. У нас відібрали частину земель. Ми втратили Курщину, Берестейщину, Таганрогщину, Стародубщину, Кубань. Все це українські осідлості. І коли нам Патрушев каже про те, що “не захоплюйтесь дуже українською мовою”, — яке це зухвальство!

Але мене найбільше цікавлять портнові, вся та п’ята колона, яка сьогодні не тільки реваншує, вона нам “вказує наше місце”, щоб ми готувалися до чергових жертв загальнонаціонального масштабу. Але — не дочекаєтесь!

Як говорив Маланюк: “Нація ніколи не помиляється у своєму виборі ні з героями, ні з антигероями, ні з місцями сакральними”. Нікому не дамо спростувати речі, які вже є усталеними.

Аскольдова могила — це могила крутян, і тут не може бути жодного сумніву. Сьогоднішній день є утвердженням того, що ці імена — невмирущі, що ця слава буде нас супроводжувати, поки є українці на цій землі.

Василь КУЙБИДА,
громадський діяч, науковець:

— Ми раз-пораз повертаємося до наших трагічних сторінок історії, які не можна читати без брону. Мабуть, не тільки тому, щоб віддати шану тим людям, які виявили найвищий героїзм, віддали найцінніше, що в них було, — своє життя. Але для того, щоб переосмислити, які помилки були зроблені на той час, що допустили до такої трагедії. А найбільше, що ми маємо робити, — щоб такого більше не трапилося. Бо ці хлопці під Крутами полягли за наше майбутнє, майбутнє України. І ми зобов’язані сьогодні, віддаючи їм шану, думати, говорити і робити майбутнє. В ім’я не тільки сьогоднішнього покоління, завтрашнього і прийдешніх поколінь. Але і в ім’я тих хлопців, які там поклали свої життя. Словами ми не можемо підняти на вищий щабель їхній подвиг. Ми можемо хіба що його повторити, показати, що ми не гірші за них. Та не цього чекають від нас Україна і українці. Вони чекають від нас осмислення проблем, постановки нових завдань і організації досягнення мети, про яку мріяв кожен українець.

Ще 10 років тому ми з вами на різних круглих столах і конференціях дискутували, шукали національну ідею України, шу-

кали її місце в цивілізаційному потоці і ті механізми, які б нам дозволили зробити її однією з найкращих держав у світі. Бо ми не згодні бути на задвірках історії, ми переконані, що Україна має всі можливості для того, щоб стати однією з найкращих світових держав.

Як писав Маланюк, ті, хто відродив українську державу у 1918 році, жили категоріями XVII-XVIII століть. А якими категоріями живе сьогоднішня наша влада? Важко відповісти, бо немає спрямованої стратегії у президента, немає програми дій у Кабінету Міністрів. Велика вада в тій невизначеності, що існує сьогодні. Якщо ми не маємо стратегії розвитку своєї держави, якщо ми не заглядаємо за обрій. Не знаємо, що ми хочемо бачити за 20-50 років. Це може означати для України, що в межах її території реалізується стратегія інших держав, які дбають про свої інтереси на цій території.

Ми тоді мали різні думки, сперечалися. У кожного були гарні аргументи на користь його бачення національної ідеї. Але мені здається, що знову стоїть на порядку денному, як і сто років тому, українська самостійна соборна держава. Соборність понад усе! Цілісність нашої території — це те, що ми маємо відновити якомога швидше і утвердити свій суверенітет.

Також маємо розробити свою стратегію бачення України і реалізувати її, першочергово дбаючи про нашу армію, дбаючи про українців, які є основою державності.

Коли ми говоримо, що Україна для українців, то нас називають фашистами, віша-

ють різні ярлики. Але вперше схожу тезу — “Америка для американців” — було сказано 150 років тому і реалізовано. Коли Америка намагалася стати сильною, вона топила кораблі з Європи, які везли їй товари. Вона закрилася для того, щоб стати сильною.

Ми маємо не слухати, що нам радять, а дивитися, як інші ставали сильними, і самим ставати такими. Ми маємо ставати сильними, виходячи з власних інтересів, а не за порадами тих, хто думає тільки про свої інтереси на нашій території.

Думаю, що сьогоднішня влада нам дуже допоможе у цьому. Вона показала, що її напрям розвитку — це закунть, далі якого нічого немає. Ми маємо зараз зупинитися і знайти сили для того, щоб перезавантажити державу і державні інституції, усунути ті помилки, які були допущені у 1990-91 роках, коли ми відроджували свою державу і розкривали свою душу навстіж для всього світу, жили загальносвітовими інтересами, а не своїми.

“Україна понад усе!” Треба зараз гуртуватися, робити сильний український центр, який би дав альтернативу тому, що зараз робиться. Ми маємо дбати про майбутнє.

Георгій ФІЛПЧУК,
академік НАПУ, заступник голови ВУТ “Просвіта” ім. Тараса Шевченка:

— Ми збиралися не просто, щоб вшанувати наші пам’ятні дати, а для того, щоб утвердити наші сенси, наші цінності, наші смисли, нашу мету, врешті — нашу національну ідею.

Крути, як казав Євген Маланюк, — це те, що “вдерлося, як свіже повітря у прокурені раферовські зали Центральної Ради з Чернігівської землі”. IV Універсал Центральної Ради втратив би свій зміст, свою націєтворчу філософію, якби під ним не був поставлений цей кривавий підпис українською молоддю.

Не хотів би звертатися до надмірного, пафосного акценту. Хотів би дещо заземлити речі на рівні свого особистісного відчуження, що треба робити зараз. Ті речі, які “Просвіта” почала робити у 2014 році, коли почалася агресія нашого вічного езекутора Росії. Коли ми видали з блискучою передмовою Павла Мовчана книжку “Крути. Народина нового українця”. А ще — “Україна і Крим в історичних взаєминах”, “Чужинці про московитів” та багато інших речей, які “Просвіта” видала у “Бібліотеці воїна”.

Мені довелося кілька разів побувати на східному фронті. Востаннє ми були з Миколою Жулинським у Маріуполі,

Олена ВАЩЕНКО,
перекладачка, кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри української філології та славистики Київського національного лінгвістичного університету, членкиня Асоціації викладачів чеської мови як іноземної в Чеській Республіці

Чеському слову «робот» 100 років!

З нагоди 100-річчя першого видання твору (2020) та 100-річчя прем’єрного показу (2021) було здійснено перший і єдиний за сто років переклад українською мовою. Видавничий дім “Комора” спільно з Посольством Чеської Республіки в Україні, Чеським центром у Києві, Київським національним лінгвістичним університетом презентує українському читачеві всесвітньовідому п’єсу Карела Чапека “Р. У. Р.” (“Россумові універсальні роботи”).

Карел і Йозеф Чапеки

На жаль, ім’я чеського есеїста, драматурга й поета, класика чеської дитячої літератури Карела Чапека українському читачеві маловідоме. Хоча деякі його твори перекладені українською мовою: “Бесіди з Томашем Масариком” (2010), “Війна з саламандрами” (2011), “Оповідання з обох кишень” (2012), збірка історій з елементами детективного жанру “Оповідання з однієї кишень” (2015) та “Оповідання з другої кишень” (2017), збірка оповідань про мале цуценя “Дарочка, або Життя цуценят” (2018) та п’єса “З життя комах” (2019), котру поставили на сцені Львівського театру ім. М. Заньковецької.

2020 та 2021 роки як для чеської культурної спільноти, так і для світової загалом стали знаменними. У 2020 році всесвітньовідоме слово “РОБОТ”, яке з’явилося в п’єсі Карела Чапека “Р. У. Р.” (“Россумові універсальні роботи”), відсвяткувало своє перше сторіччя і 100 років тому, 25 січня 1921 року, відбулася перша офіційна прем’єра “Р. У. Р.” на сцені Національного театру в Празі. П’єса перекладлася багатьма мовами включно з есперанто та ставилася на різних сценах світу. Проте ніколи не перекладлася українською мовою й на українській сцені не мала втілення.

Український читач повинен дізнатися правду щодо походження слова та про його винахідників! Небагато хто з українців знає, що саме Карел Чапек подарував світові людиноподібне створіння на ім’я робот. Хоча, як зауважив К. Чапек, “...саме слово не є новотвором

автора п’єси “Р. У. Р.” — він лише впровадив його в життя. А було це так: ідея п’єси виникла у письменника зненацька. І доки вона ще жеврїла, він хутко вирушив до свого старшого брата Йозефа, художника, якого знайшов за мольбертом...

— Йозефе, послухай-но, — звернувся він, — маю ідею для п’єси.

— А саме? — пробурмотів художник (справді пробурмотів, оскільки в цей час тримав у роті пензля). Автор одразу виклав сюжет твору.

— Ну то напиши про це, — запропонував художник, вийнявши пензля з рота й призупинивши роботу над полотном.

— Але я не знаю, як назвати цих штучних робітників, — відповів письменник. — Я хочу назвати їх лаборами, але це слово здається мені занадто штучним.

— Тоді назви їх роботами, — процідив художник...

Ось так усе й було. Так народилося слово “робот”... (*Lidové noviny*, 24. 12. 1933).

Варто зазначити, що слово “robota” в чеській мові існує з XVII ст. і означає “важка, каторжна робота”, “панщина”, а це цілком відповідало задумові п’єси.

У 1928 році в першому виданні “Оксфордського словника англійської мови” слово “робот” уже було в словниковому реєстрі, зазначалося, що його створив автор п’єси “Р. У. Р.” Карел Чапек. Однак у газеті “Prager Tagblatt” той одразу спростував інформацію, вказавши, що насправді

творцем слова є його брат Йозеф, і дав чітко зрозуміти, що слово має чеську прописку: “Слова “робот”, “роботи” вигадав мій брат. Отже, не має потреби уточнювати, звідки походить це слово... воно слов’янського походження...” (*Prager Tagblatt*, 23. 9. 1935).

Поява перекладу “Р. У. Р.” (“Россумові універсальні роботи”) — це своєрідне літературно-детективне дослідження. Як правило, за основу береш твір, що є в загальному доступі, пересвідчуєшся, чи маєш право на його переклад (авторське право є авторське право!) — і до праці. У мене все так і сталося. За основу взяла версію п’єси 1994 року видання. Сумлінно намагалася перекладати близько до тексту, адже добре знаю, що перекладач не має право вносити власні коректури чи судження. Мені здавалося, що зробила геніальний переклад, проте завдяки інтуїції моєї редакторки пані Ірини Олійник довелося спуститися на землю. З’ясувалося, що я так захопилася перекладом, що не звернула уваги на істотні невідповідності в репліках.

Ось тут і розпочалося розслідування. Мені поталанило розшукати оригінал п’єси від 1920 року, порівняти тексти обох видань і зрозуміти, що вони досить різняться між собою — у деяких репліках було вилучено окремі фрази, що спричинило втрату безлічі нюансів. Через це деякі епізоди стали просто безглуздими. Траплялися й такі місця, де відсутній чи-

малий текст. Зрозумівши глибинний зміст першоджерела та відтворивши його українською мовою, я помітила, що все стало на свої місця. Текст твору зрозумілий, логічний, насичений емоціями й доволі провокативним підтекстом.

Дія п’єси розгортається на фабриці, де виробляють “штучних людей” — так звані роботи, створених із вирощених тканин і органів. Кожен із головних героїв п’єси уособлює домінують на той час національну євроатлантичну цивілізацію. Наприклад, Гаррі Домін, головний директор, — американець, представляє Сполучені Штати Америки з її топ-менеджерами, промисловцями, науковцями, д-р Галл — француз, представляє Галію, тобто Францію, Фабрі — італієць, Італію, Галлмеєр — німець, Німеччину, Бусман — єврей, Британію. Окрім того, усі імена не є випадковими, а наділені певним смисловим навантаженням. Росум — від чеського “розум, раціоналізм”; Домін — від латинського Dominus, тобто “володар, бог”; Фабрі — від латинського faber (ремесло, техніка); Бусман — від англійського бізнес (торгівля). Елена, за Гомером, є уособленням краси та любові; Алквіст — від

латинського aliquis (будь-хто, звичайна людина) або від іспанського el quisto (фаворит); Нана — від російського “няня”, Робот Примус — “перший”.

За сюжетом один із персонажів п’єси мав дуже гарну мету щодо використання чудо-машин: “...я бажав, аби жодна душа не тупіла біля чужих верстатів, щоб нічого не залишилося, нічого, нічого з цього проклятого соціального мотлоху!”. Натомість ці геніальні створіння, які б мали допомагати людині, урешті-решт постають проти свого творця, супротив Людини. І як висновок “Виготовляти роботів — злочин!”.

Чи не є це пересторога від Чапека перед можливим негативним впливом техніки на людство? Хтозна. Адже роботи більше не утопія! Вони серед нас. Роботизація вже не маячня, це реальність. І нам є над чим замислитися.

Переклад зроблено, книжка в друці. А далі — співпраця з талановитим режисером Володимиром Борисюком. Далі, сподіваємося, прем’єра вистави “Р. У. Р.” українською мовою на українській сцені! Чекаємо новин. А вам, любі читачі, зичу отримати тільки позитивні емоції від прочитання п’єси. П’єси, де зародилося слово “робот”.

СЛОВО *Просвіти*

ТИЖНЕВИК ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА “ПРОСВІТА” імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

АНОНС

Будьмо разом!

ПЕРЕДПЛАТА—2021

Вартість передплати (з доставкою і поштовими витратами):

Поштовий індекс — 30617. Сторінка у каталозі — 74

на 1 місяць	21 грн 43 коп.	на півроку	115 грн 58 коп.
на 3 місяці	61 грн 29 коп.	на рік	225 грн 96 коп.

<p>Засновник: Всеукраїнське товариство “Просвіта” імені Тараса Шевченка Реєстраційне свідоцтво КВ № 4066 від 02.03.2000 р.</p>	<p>Шеф-редактор Павло МОВЧАН</p> <p>Відповідальна за випуск Любов ГОЛОТА</p> <p>Редколегія Любов ГОЛОТА (голова), Павло МОВЧАН, Микола ТИМОШИК, Георгій ФІЛІПЧУК, Іван ЮЩУК</p> <p>Заступник головного редактора з виробничих питань Наталія СКРИННИК 278-01-30 (тел./факс)</p>	<p>Відповідальний секретар Ірина ШЕВЧУК</p> <p>Відділ культури Едуард ОВЧАРЕНКО</p> <p>Літературна редакторка Галина ДАЦЮК</p> <p>Коректорка Олена ГЛУШКО</p> <p>Комп’ютерна верстка Ірина ШЕВЧУК Володимир ЖИГУН</p> <p>Інтернет-редактор 279-39-55</p>	<p>Черговий редактор Едуард ОВЧАРЕНКО</p> <p>Бухгалтерія 279-41-46</p> <p>Адреса редакції: вул. Хрещатик, 10-Б, м. Київ, 01001</p> <p>E-mail: slovo_prosvity@ukr.net http://slovoprosvity.org http://prosvitanews.org.ua</p> <p>Надруковано в ТОВ “Мега-Поліграф”, 04073 м. Київ, вул. Марка Вовчка, 3.</p> <p>Листування з читачами — тільки на сторінках газети.</p>	<p>Відповідальність за достовірність інформації несуть автори. Редакція залишає за собою право редагування та скорочення текстів. Редакція не завжди поділяє погляди своїх авторів. При використанні наших публікацій посилання на “Слово Просвіти” обов’язкове. Індекс газети “Слово Просвіти” — 30617</p>